

EMIL MAZÚR

SÚČASNÉ TRENDY SLOVENSKEJ GEOGRAFIE

E. Mazúr: *Current trends in Slovak geography*. — Sborník ČSGS, 90, č. 2, s. 90–99 (1985). — The development of modern Slovak geography started in the Forties of our century. Geographers engaged in research in Slovakia exceed the number of 100. The voluminous scientific production has amounted to over 1200 papers and 70 books. The most remarkable work is the Atlas of the SSR (1980). The present trends in Slovak geography aim at a system based on the landscape research, the understanding of the developmental regularities of territorial structures, landscape potential, environmental problems, and on setting up geographical prognoses.

Úvod

Jedným zo základných atribútov vedy je jej progresívny vývoj. To znamená, že veda, vedecké poznatky nie je čosi nemenné, trvale platné, ale že je to neustály, kumulatívny proces. Pri tom ide o proces s nerovnomerným vývojom, v ktorom možno pozorovať etapy veľmi pomalého rastu poznatkov až stagnácie, s etapami prudkého revolučného rozvoja, spojeného s formuláciami nových hypotéz, teórií, či zákonitostí o študovanom objekte. Sprievodnými znakmi naznačeného progresívneho vývoja poznávacieho procesu každej vednej disciplíny sú zmeny v prístupe k skúmanému objektu, zmeny metód výskumu alebo stručné povedané zmeny teoreticko-metodologického aparátu.

Uvedené príznaky platia v plnej miere i pre našu vednú disciplínu — geografiu.

Geografia patrí medzi najstaršie vedy ľudstva a má i u nás bohatú tradíciu, ktorá naväzuje na českých a slovenských geografov už od osvietenského obdobia. Na úrovni svojej doby postavila solídne základy pre poznanie našej krajiny.

Až do nedávnej minulosti mala svetová i naša geografia charakter v podstate opisnej — poznávacej vedy. Jej poznatky slúžili praxi po väčšinou nepriamo, v sprostredkovanej podobe. Vedecké strediská geografie sa viazali hlavne k vysokým školám.

V súčasnej epoche, prejavujúcej sa radikálnymi sociálnymi zmenami v živote ľudstva a vedecko-technickou revolúciou, dochádza analogicky ako v iných vedách i v geografii k výrazným zmenám. Sú to hlavne zdôrazňovania kvantitatívneho poňatia pri geografickej analýze i syntéze, komplexnosť, ďalej exaktizácia geografie a aplikácia dosiahnutých výsledkov.

Geografia študuje teritoriálne (krajinné) štruktúry ako výsledok syntézy prírodných prvkov a elementov sociálno-ekonomickej sféry. Zme s cieľom dospieť k poznaniu zákonitostí ich vzniku a vývoja.

Pochopenie vzťahu príroda—človek alebo presnejšie povedané vzťahu prírodného komplexu a sociálno-ekonomickej sféry je jedným z mála nadradených problémov svetovej vedy (z teoretického i praktického hľadiska). Spoločenská potreba výskumu tohto vzťahu má výrazne stúpajúcu tendenciu so stále sa zväčšujúcou hustotou osídlenia a rozvojom techniky.

Takéto zameranie stavia modernú geografiu na pozíciu disciplíny, ktorá poskytuje vedecké základy pre územné usporiadanie hospodárstva, dopravy, obyvateľstva, sídiel, pre tvorbu životného prostredia ap. Celostným integrálnym poňatím, berúcim na zreteľ vzájomné vzťahy a proporcie zložiek krajiny nadobúda geografia predpoklady plniť i významnú koordinačnú funkciu pri teritoriálnych výskumoch a prognózach územného rozvoja.

Vývoj slovenskej geografie po oslobodení a niektoré jej výsledky

Geografia na Slovensku zachytla naznačené celosvetové trendy rozvoja už koncom 50. a začiatkom 60. rokov, pripojila sa k nim v najrozmanitejšej podobe a v súčasnosti už sama prispieva k ich napredovaniu. Slovenská geografia v rámci Medzinárodnej geografickej únie (IGU) bola zastúpená vo viacerých stálych a pracovných komisiách. Na predposlednom svetovom geografickom kongrese v Japonsku roku 1980 bolo našej geografii zverené vedenie osobitnej pracovnej skupiny pre krajinnú syntézu. Mimoriadny význam má tiež organizovanie medzinárodných sympózií v rámci IGU o integrovanom výskume krajiny.

Bolo by však priveľkým zjednodušením pohľadu na vývoj slovenskej geografie za posledných 40 rokov, ak by sme sa obmedzili len na konštatáciu, že v súčasnosti sa aktívne zaraďuje k progresívnemu trendu svetovej geografie. K uplynulým štyrom desaťročiam sa vlastne viaže i zrod modernej slovenskej geografie. Nemali sme to šťastie ako mnohé iné národy v Európe, aby sme organicky mohli nadväzovať na poznatky z minulosti, aby sme zachovali národnú generačnú nadväznosť. Národnostný útlak nedovolil rozvíjať slávnu tradíciu, ktorá korení už v období humanizmu a renesancie v práci trnavského rodáka J. Sambucusa (1531—1584) a vrcholí za osvietenstva v rozsiahlom diele Mateja Béla z Očovej (1684—1749), s ktorým spolupracovali S. Mikovíny (1686—1750), J. Bohuš a ďalší. Naň nadväzovala celá plejáda slovenských geografických autorov v 18. a zač. 19. st., menovite L. Bartholomeides (1754—1825), ktorý napísal prvú slovensky písanú geografickú učebnicu v r. 1798 a ďalej najmä J. Tomka—Sásky (1692—1762), J. M. Korabinský (1740—1811), kartograf J. Lipský (1766—1826), B. Medňanský (18. st.), J. Čaplovíč (1780—1847) ap. Potom nastáva zhruba storočná prieluka, počas ktorej sa objavila jediná slovenská geografická štúdia od geológa D. Štúra v r. 1862.

Moderná slovenská geografia čakala na svoj zrod až takmer do polovice tohoto storočia. Pedagogické, vedecko-organizačné a koncepčné základy tohoto zrodu kládol v štyridsiatich rokoch geograf bratského českého národa Jan Hromádka, vedec, ktorý svojím myslením predbehol svoju dobu aspoň o jednu generáciu. Rozvinul geografiu na Univerzite Komenského, kde vychoval prvú generáciu súčasných slovenských geografov na čele s prof. M. Lukníšom a bol zakladateľom Zemepisného

ústavu SAVU v r. 1942, predchodcu dnešného Geografického ústavu SAV. Jednako počet geografov, vedecky činných na Slovensku, bolo ešte začiatkom päťdesiatich rokov možné spočítať na prstoch rúk. V súčasnosti počet vo výskume činných geografov na Slovensku podstatne pokračuje číslu 100.

Výskumná problematika slovenskej geografie v úzkej väzbe s kádrovými možnosťami sa rozvíjala postupne kvalitatívne i kvantitatívne: Spočiatku bolo hlavné ťažisko v úlohách s fyzickogeografickou tematikou, najviac geomorfologickou, neskôr sa táto asymetria skúmanej problematiky postupne vyrovnáva aspoň v odvetviach fyzickej geografie, budujú a rozširujú sa kádrové základy aj pre ekonomickogeografické výskumy. Jednako toto prvé obdobie (zhruba v r. 1950—1964) sa vyznačuje predovšetkým tematickými úlohami a iba v menšej miere čiastkovými syntézami vo vybraných menších územiach.

V rámci plnenia vedeckovýskumných úloh sa práca zamerala jednak na úlohy dôležité z hľadiska potrieb spoločnosti a jednak na tie úlohy, ktoré prispievajú k rozvoju a obohacovaniu teórie i metód geografie. Ak roku 1950 pristúpili bývalý Zemepisný ústav SAVU spolu s Katedrou geografie univerzity Komenského ako prvé pracoviská v ČSSR a medzi prvými na svete k podrobnému geomorfologickému mapovaniu, v ústave SAV sa tento smer ďalej rozvinul. Roku 1955 na VI. zjazde Československé spoločnosti zemepisné v Smoleniciach sa predložili prvé poznatky a výsledky mapovania na posúdenie odbornej verejnosti. Podobne pre potreby praxe bratislavské geografické pracoviská zorganizovali prvý komplexný fyzickogeografický výskum v bývalom okrese Hurbanovo za účelom rajonizácie územia pre potreby pestovania teplomilných rastlín. V podobnej spolupráci sa pokračovalo od r. 1956 na komplexnom geografickom výskume rájónu Hornej Nitry. Na záver skončenia tejto úlohy bola r. 1958 usporiadaná regionálnogeografická konferencia o Hornej Nitre, z ktorej vyplynuli cenné metodologické závery o zostavovaní regionálnych geografických monografií a rajonizácii menších oblastí.

Ďalšie metodologické otázky sa riešili prednostne v územiach, kde sa uskutočňoval výskum pre praktické potreby nášho hospodárstva (výskum okresu Hurbanova, Ponitria, Žitného ostrova). S odborným rastom pracovníkov a prijímaním nových síl sa postupne prikračovalo k rozširovaniu tematiky v odbore fyzickej geografie. Začiatkom 60. rokov sa uskutočňoval popri základnom geomorfologickom výskume s mapovaním v mierke 1:25 000 výskum v oblasti erózie pôd, krasu, pedogeografie, biogeografie a hydrogeografie. Konkrétne išlo o tieto úlohy: Geomorfologický výskum Slovenska (do roku 1958 úloha vedená pod názvom Geomorfologická mapa Slovenska) sa zameriaval menovite na tieto územia: okres Hurbanovo, Ponitrie, Žitný ostrov, Západné Tatry, Strážovské vrchy a Východoslovenská nížina.

Pracovalo sa aj na štátnej úlohe (Geomorfológia k listom generálnej geologickej mapy mierky 1:200 000). Spracovali sa listy: Žilina, Liptovský Mikuláš, Košice, Zvolen, Nitra, Trebišov, Snina, Čierna a Zborov.

Výskum erózie pôd na Slovensku dospel k vypracovaniu mapy výmoľovej erózie Slovenska v mierke 1:200 000 s príslušnou štúdiou.

Výskum v rámci ekonomickej geografie riešil tieto úlohy: Pestovanie tabaku na Slovensku, Pestovanie cukrovej repy na Slovensku, Poľnohospodárske pomery Hornej Nitry, Geografia obyvateľstva Slovenska

(do roku 1958 sa úloha viedla pod názvom Pohyby obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1869—1950).

Na začiatku 60. rokov sa problematika ekonomickej geografie rozšírila o geografiu dopravy a cestovného ruchu.

Zastúpený bol aj odbor historickej geografie, zameraný na riešenie úlohy Hospodárske pomery na Slovensku v prvej polovici 19. storočia a Historicko-geografické náčrty východného Slovenska, Podunajskej nížiny, Pohronia a Poľšia, ako aj horného a stredného Považia.

Začiatkom 60. rokov sa riešila významná metodická úloha Charakteristika prírodných a ekonomických podmienok pre rozvoj oblastí ČSSR. V spolupráci s katedrami geografie univerzity Komenského sa uskutočnil komplexný geografický výskum v oblasti Východoslovenských železiarní, ktorý bol príspevkom k riešeniu praktických úloh našej spoločnosti. Pracovalo sa aj na Atlase ČSSR.

S riešením úloh rástla aj odborná vyspelosť pracovníkov, a tak na začiatku 60. rokov pracovníci na základe čiastkových výsledkov postupne pristúpili k rozsiahlejším regionálnym syntézam a k zovšeobecňujúcim záverom. Vznikli predpoklady na koordinovanie kolektívnych výskumov celoslovenského charakteru a na regionálne analýzy.

Roku 1964 Geografický ústav SAV spolu s ďalšími geografickými pracoviskami začal riešiť úlohu Geografická rajonizácia ČSSR, zloženú z čiastkových úloh: Fyzickogeografická rajonizácia ČSSR, Ekonomickogeografická rajonizácia ČSSR, Geografický výskum malých oblastí.

Cieľom úlohy Geografická rajonizácia ČSSR bolo dosiahnuť delimitáciu územia nášho štátu na regióny podľa jednotlivých zložiek krajiny, alebo inými slovami, klasifikovať a rozčleniť krajinu z hľadiska jej potenciálu za účelom jej regionálneho využitia pre spoločnosť.

V rámci fyzickogeografického výskumu sa vypracovali varianty jednotlivých odvetvových regionalizácií v mierke 1 : 500 000 (geomorfologická, pedogeografická, klimageografická, hydrogeografická a fyto-geografická). Treba sa zmieniť ešte o niektorých špecializovaných geomorfologických mapách: mapa relatívnych výšok, mapa erózie pôdy, mapa typologického členenia krasu Slovenska a iné. Zásady komplexnej fyzickogeografickej regionalizácie sa verifikovali na modelových územiach Slovenského krasu a Východoslovenskej nížiny. Metódy na vyčlenenie geografických regiónov a nižších hierarchických stupňov sa overovali na území juhozápadného Slovenska.

Ešte výraznejší rast ako vo fyzickej geografii sa prejavil v ekonomickej geografii.

V geografii obyvateľstva sa vypracovala mapa rozloženia obyvateľstva, mapa hustoty a pohybu obyvateľstva, mapa zamestnaneckej štruktúry, mapa štruktúry obyvateľstva podľa veku, mapa dochádzky za prácou podľa obcí a iné.

V rámci geografie sídel sa vypracovala mapa funkčnej klasifikácie miest Slovenska na základe funkčnej štruktúry aktívneho obyvateľstva. Na základe funkčnej štruktúry aktívneho obyvateľstva pracujúceho v obciach sa vypracovala tiež funkčná klasifikácia sídel Slovenska.

V rámci geografie poľnohospodárstva sa vypracovala mapa rozšírenia kultúr na Slovensku na základe vedúcich kultúr a ich kombinácií. Vypracovala sa aj mapa využitia zeme a mapa regionalizácie poľnohospodárskej produkcie.

V rámci geografie dopravy sa vypracovala koncepcia regionalizácie

územia z hľadiska transportu, a to na základe analýzy nákladnej a osobnej dopravy. Vyhotovali sa mapy výkonov železničnej a cestnej dopravy za roky 1965—1970.

V rámci geografie cestovného ruchu sa riešili teoretickometodologické aspekty z hľadiska regionalizácie a vypracovali sa mapy potencie krajiny pre cestovný ruch, ako aj mapy hodnotiace realizačné predpoklady územia SSR pre cestovný ruch.

V rámci medicínskej geografie sa začali riešiť niektoré čiastkové problémy juhozápadného Slovenska s dôrazom na metodologické aspekty.

Na úlohu Geografická rajonizácia ČSSR nadväzovala v rokoch 1971—1975 úloha Regionálna klasifikácia zdrojov geosféry. V rámci tejto úlohy sa riešili 4 čiastkové úlohy: Regionálna analýza prírodných zdrojov geosféry, Priestorová analýza ekonomickogeografických komponentov Slovenska, Regionálne hodnotenie krajiny z hľadiska jej potencie pre hospodárske a životné prostredie a Atlas SSR.

Najvýznamnejším vedeckým počinom slovenskej geografie bolo vydanie Atlasu SSR. Vedľa pracovníkov Geografického ústavu SAV sa na jeho spracovaní zúčastňovali významným podielom menovite katedry geografie UK v Bratislave ako aj ďalšie ústavy SAV a iné rezortné pracoviská. Spoluvydávateľom, zodpovedným najmä za jeho kartografické stvárnenie, bol Slovenský úrad geodézie a kartografie. Atlas obsahuje vyše 800 máp a grafických dokumentov o rozsahu 74 tlačových námkov, ktoré sú rozčlenené do 15 kapitol. Atlas SSR nadväzuje na dobrú tradíciu čs. kartografie a vzhľadom k viacerým originálnym prístupom, pokiaľ ide o obsah a štruktúru diela rovnako i pokiaľ ide o kartografické stvárnenie, bude znamenať ďalšie rozvinutie úrovne čs. kartografie v atlasovej tvorbe a nájde odraz i v medzinárodnom meradle. Záruku o tom dávajú už doterajšie vysoko pozitívne zahraničné recenzie. Atlas SSR bol odmenený národnou cenou SSR.

Druhým významným kľúčovým dielom, na ktorom sa výrazným spôsobom podieľa slovenská geografia, zabezpečujúca vedenie i autorské spracovanie troch lexikálnych skupín, je Encyklopédia Slovenska, z ktorej vyšiel roku 1982 posledný VI. zväzok.

Z ďalších významných vydateľských počinov je vydávanie Série diagnostických a prognostických máp o krajine a životnom prostredí v mierke 1 : 500 000. Zatiaľ vyšla mapa Geoeologické prírodné krajinné typy ako prvá veľkopriestorová krajinná syntéza u nás a jedna z prvých i vo svetovom meradle. Ďalšie 4 mapy z tejto série sú v tlači (Využitie Zeme, Potenciál poľnohospodárskej krajiny, Geomorfologické členenie, Typy reliéfu). Vedecké štúdie sa koncentrujú jednak do Geografického časopisu, do Náuky o Zemi, Acta geologica et geographica, Geografických prác v Prešove a ďalších geografických časopisov i v publikačných médiách príbuzných vied. Významné miesto zaberajú práce monografické, z ktorých na prvom mieste treba spomenúť monografiu medzinárodného významu od M. Lukníša: Reliéf Vysokých Tatier a ich predpolia, odmenenú v roku 1976 národnou cenou SSR.

Význačným rysom uplynulého obdobia bolo účinné zvýšenie vedeckej aktivity katedier geografie i mimo Komenského univerzity v Bratislave, a to pedagogických fakúlt, menovite v Prešove a tiež v Banskej Bystrici a Nitre. Z najvýznamnejších úloh, riešených univerzitnými pracoviskami, treba uviesť úlohu Prognóza a syntéza ekologickej štruktú-

ry krajiny, koordinované Katedrou fyzickej geografie, a úlohu Katedry ekonomickej geografie UK Teória lokalizácie a regionálnej analýzy socioekonomickej sféry.

Rozsiahla a na príslušnej medzinárodnej úrovni stojaca vedecká produkcia slovenských geografov našla svoj odraz i v účinnej popularizačnej činnosti. Treba tu uviesť také diela ako Malá zemepisná encyklopédia ZSSR, Malá zemepisná encyklopédia sveta, Encyklopédia Zeme ap. Účinné a aktívne preniknutie geografie cestou vedeckých referátov v rámci Socialistickej akadémie, Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny, do revue Životné prostredie ap. ako aj početné rozhlasové a televízne geografické relácie významne posunuli našu geografiu do popredia spoločenského vedomia. Vytvorili sa štyri geografické filmy o krajine.

Uplynulé obdobie sa vyznačuje výrazným stúpnutím spoločenského významu geografie ako vedy tiež vďaka plodnej medzivednej spolupráce s celým radom príbuzných vedných disciplín i aplikačnými výstupmi. Obzvlášť treba vyzdvihnúť rozšírenie spolupráce s urbanistami a územnými plánovačmi, s inštitúciami zaoberajúcimi sa problematikou životného prostredia, s cestovným ruchom, Slovenským zväzom ochrancov prírody a krajiny atď.

Pre doplnenie obrazu o činnosti geografických inštitúcií na Slovensku za ostatných 40 rokov uvediem i niektoré sumačné informácie. Tak napr. katedry geografie na UK v Bratislave publikovali za posledných 40 rokov vyše 500 časopiseckých štúdií doma i v zahraničí, 40 vedeckých a odborných knižných publikácií. Vydali 25 zborníkov Acta Facultatis rerum naturalium universitatis Comenianae (= FRNUC) Geographica, boli iniciátormi založenia Acta FRNUC Formatio et protectio naturae. Vydali v spolupráci so zahraničnými pracoviskami viac medzinárodných zborníkov (Moskva, Halle, Ljubljana). Zorganizovali vyše 10 sympózií so zahraničnou účasťou, vyškolili od r. 1960 40 domácich i zahraničných aspirantov, približne 300 študentov odborného a vyše 700 študentov učiteľského štúdia. Z publikovaných prác treba uviesť najmä: syntetické dielo o hornej hranici lesa (P. Plesník), základné štúdie o kartografickom modelovaní reliéfu a automatizácii v kartografii, najmä teoretické rozpracovanie komplexného digitálneho modelu terénu (KDMT) a jeho využitie v rôznych oblastiach (lesníctvo, poľnohospodárstvo, doprava apod. — J. Krcho), výsledky prírodovedeckej expedície „Afrika 77“, vysokoškolské učebnice o metódach ekonomickogeografického výskumu a prognózovaní socioekonomických systémov (K. Ivanička).

Pracovníci Geografického ústavu SAV publikovali vyše 1 000 vedeckých štúdií v domácich a zahraničných časopisoch, vydali alebo sa významne podieľali na vydaní vyše 30 knižných publikácií, ústav vydal 36 ročníkov Geografického časopisu, 6 ročníkov edície Náuka o Zemi, séria geographica. Ústav usporiadal vyše 30 sympózií, resp. konferencií s domácou i medzinárodnou účasťou a vyškolilo sa v ňom vyše 30 aspirantov.

Medzinárodné styky

Zahraničné styky boli vždy neoddeliteľnou súčasťou činnosti Geografického ústavu SAV. Počas celého jestvovania ústavu sa uskutočňovali styky s partnerskými geografickými pracoviskami z celého sveta,

či už výmenou literatúry, výmenou vedeckých pracovníkov, alebo rozličnými spôsobmi spolupráce. Je len samozrejmé, že ako jestvovali vo vývoji ústavu jednotlivé kvalitatívne, či kvantitatívne odlišné etapy, tak jestvovali aj rozličné formy a intenzita spolupráce so zahraničnými partnermi.

Päťdesiate roky boli obdobím, kedy prevládali v zahraničných stykoch ústavu individuálne cesty vedeckých pracovníkov do zahraničia. Slúžili predovšetkým k informácii o výmene skúseností o tom, akým smerom sa uberá geomorfologický výskum, geomorfologické mapovanie, problematika erózie pôdy ako aj geografia obyvateľstva predovšetkým v susedných socialistických krajinách.

Určitém vyústením týchto individuálnych kontaktov bola príprava a organizácia prvého sympózia s medzinárodnou účasťou v roku 1963, spoločne s poľskými geografmi z Krakowa. Pri tejto príležitosti došlo k založeniu jednej z najstarších organizácií multilaterálneho charakteru v rámci SAV, ku konštituovaniu Karpato-balkánskej geomorfologickej komisie, ktorej prvoradým cieľom bolo pôsobiť ako strešný orgán karpatských a balkánskych geomorfológov a dávať ich výskumu spoločného menovateľa.

Nesporne pozitívne výsledky dosiahnuté na poli geomorfológie viedli o 2 roky neskôr k tomu, že v spolupráci s Geografickým ústavom ČSAV bol náš ústav poverený organizovať zasadanie Subkomisie pre geomorfologické mapovanie Komisie aplikovanej geomorfológie pri Medzinárodnej geografickej únii. Pri tejto príležitosti prišlo do Bratislavy okolo 40 zahraničných geomorfológov, ktorí mimo rokovania v komisii mali možnosť oboznámiť sa aj s výsledkami našej geomorfológie.

Kvalitatívne zmeny v práci ústavu sa prejavili i v organizácii ďalšieho sympózia so zahraničnou účasťou, ktoré sa konalo v roku 1967 v Moravonoch. Jeho predmetom bola fyzickogeografická regionalizácia.

Aktivita v zahraničných kontaktoch sa prejavila aj na zasadaniach vrcholného geografického orgánu — Medzinárodnej geografickej únie. Jej pravidelných kongresov, ktoré sa konajú každé 4 roky, sa od roku 1960 až do súčasnosti zúčastnil aktívne náš ústav, ktorý mimo toho ku každému kongresu pripravil mimoriadne číslo Geografického časopisu.

Kým ťažisko zahraničných stykov ústavu ležalo v šesťdesiatych rokoch na voľnej spolupráci medzi ústavmi, najmä sedemdesiate roky priniesli v tomto smere novú kvalitu. Spolupráca medzi jednotlivými ústavmi akadémií vied soc. štátov sa podpisom zmlúv a protokolov, v ktorých boli jasne formulované témy, termíny, ciele a spôsoby realizácie spolupráce, dostala na novú kvalitatívne vyššiu úroveň.

V tejto sfére medzinárodnej delby práce náš ústav mal dobré tradície ešte z čias založenia Karpato-balkánskej geomorfologickej komisie. Preto sa tiež veľmi úspešne vyvíjala napríklad spolupráca s Geografickým ústavom Maďarskej akadémie vied, v rámci ktorej sa už uskutočnilo 5 úspešných slovensko-maďarských geografických seminárov. Podobne prebiehala aj spolupráca s bulharskými geografmi pri korelácii zarovnaných povrchov Západných Karpát a Starej planiny a s geografmi ZSSR pri témach z geomorfológie a životného prostredia.

Posledné obdobie, ktoré kladie ťažisko našej práce na výskum krajiny, analýzu zákonitostí vývoja teritoriálnych štruktúr, ich racionálne využitie a prognózu vývoja životného prostredia sa prejavilo tiež v spolupráci so zahraničnými partnermi. Na témach riešiacich uvedené sku-

točnosti, spolupracuje náš ústav s partnerskými pracoviskami napr. vo ZSSR, NDR, RSR, PLR, BLR, a MLR.

Uvedená problematika sa však v poslednom období riešila aj v rámci mnohostrannej spolupráce v rámci úloh riešených na ústave a zaradených do programu RVHP.

Pri tejto príležitosti nemožno nespomenúť i ďalšie úlohy multilaterálneho rázu, ktoré sa riešia na ústave v rámci programu INTERKOZMOS.

V rámci Medzinárodnej geografickej únie vedie Geografický ústav SAV pracovnú skupinu „Landscape synthesis“ ako bolo spomenuté vyššie.

Katedry geografie prírodovedeckej fakulty univerzity Komenského majú nadviazané družobné styky s Geografickou sekciou univerzity Martina Luthera v Halle a s Geografickou fakultou Klimenta Ochridského v Sofii. Najintenzívnejšia a najplodnejšia spolupráca sa vyvinula s Geografickou sekciou univerzity v Halle. V rámci dvojstrannej dohody o vedeckovýskumnej spolupráci medzi ministerstvami školstva SSR a NDR katedra rieši s Geografickou sekciou univerzity v Halle tému „Vplyv socialistickej ekonomickej integrácie na štruktúru územia“, ktorej gestorom za čs. stranu je prof. dr. O. Bašovský, DrSc. Výsledkom spolupráce z našej strany je riešenie problematiky urbanizácie ČSSR a socialistických krajín. Obe strany zorganizovali niekoľko vedeckých konferencií a vydali 3 zborníky, kde boli prezentované výsledky výskumu oboch strán. Výsledkom spolupráce je aj preklad učebnice H. Harke, M. Dischereit: „Geografické aspekty socialistickej ekonomickej integrácie“, ktorá bude slúžiť ako základná vysokoškolská učebnica.

Východiska a trendy do budúcnosti

Východisková základňa z hľadiska vedeckých kádrov sa dnes obmedzuje predovšetkým na pracoviská SAV a vysokých škôl, resp. niektorých rezortných pracovísk. Po stránke teoretickej pripravenosti pri správnej koncentrácii síl a prostriedkov, dáva táto vedecká základňa pri ďalšom primeranom rozvoji kapacít predpoklady pre úspešné sledovanie moderných smerov. Z hľadiska konkrétneho výskumu územia SSR sa nepredpokladá deľba práce v medzinárodnom meradle. Bude však žiadúca z hľadiska teoreticko-metodického prístupu, či už pre celkový rozvoj teórie alebo aplikáciu. V súčasnej etape sa javí reálnym ďalšie rozšírenie medzinárodnej spolupráce v uvedenom zmysle v rámci Medzinárodnej geografickej únie, UNESCO a iných medzinárodných organizácií. Nemenej dôležité je ďalšie rozšírenie spolupráce až deľby práce z naznačeného hľadiska v rámci krajín RVHP.

Už doterajšie skúsenosti naliehavo signalizujú a ďalší vývoj geografie najmä v dôsledku exaktizačného procesu a potreby spoločenskej praxe ešte výraznejšie nastolila otázku vytvorenia osobitnej inštitúcie aplikovanej geografie. Predpokladaná inštitúcia aplikovanej geografie by sa zameriavala na praktické uplatňovanie poznatkov základného výskumu pri detailnom spracovaní územia SSR pre potreby diagnostické, prognózu vývoja krajiny z hľadiska jej ekonomického využívania, na praktické riešenie otázok územnej organizácie, otázky tvorby životného prostredia atď.

Naliehavým problémom, ktorý vyvstáva z novej progresívnej orien-

tácie svetovej i našej geografie, je prechod z deskriptívneho na dynamic-
ký, komplexný smer výuky, vychádzajúci z krajiny ako objektívne reál-
neho prostredia života ľudskej spoločnosti. Táto reorganizácia výuky je
žiadúca na všetkých typoch škôl. Popri špecializácii treba tu zdôrazniť
regionálny smer výuky, najmä na vysokých školách. K takémuto zame-
raniu sa v ostatných rokoch pristúpilo.

Ľudská spoločnosť vo svojej histórii ešte nikdy nevyžadovala od
vedy takú spoločenskú angažovanosť ako v súčasnosti. Vyplýva to
z enormného a zrýchleného nárastu problémov, ktoré spôsobila vedecko-
technická revolúcia. Ich rýchle hromadenie a doteraz neznáme problémy
spôsobujú, že spoločnosť nemá overené postupy na ich riešenie. To núti
vedu zamerať sa na problémy súčasného človeka, ktorý sa ocitol pred
novými neznámymi javmi prírody.

Vedné disciplíny v súčasnosti prispievajú k riešeniu problémov člo-
veka svojším spôsobom, v závislosti od povahy predmetu svojho skú-
mania. Geografia sa zaraďuje do tohto procesu krajinnými syntézami,
ktoré sú dôsledkom vedeckotechnickej revolúcie v geografii. Ich posla-
ním je prognosticky riešiť otázky vzťahu spoločnosti ku krajinnému
prostrediu a racionálnej organizácie priestoru, ktorá je i základom tvor-
by vyváženého životného prostredia. Krajinné syntézy majú diagnostickú
a špeciálnu časť, ktoré sú zamerané na poznanie účelových vlast-
ností krajiny. Smerujú do krajinných prognóz, vrcholu geografickej ve-
dy. Nimi súčasná geografia môže účinne prispieť k základným problé-
mom súčasného človeka.

Vcelku možno konštatovať, že slovenská geografia sa vyvíja v sú-
lade so svetovým trendom tak z hľadiska výskumnej orientácie, ako
aj v teoreticko-praktickom aspekte, ba súčasné zameranie na riešenie
teoretickometodologických otázok krajinných syntéz a ich praktického
využitia i skoncentrovanie prakticky všetkých našich geografických in-
štitúcií, ako aj zapojenia príbuzných geovedných disciplín do tejto pro-
blematiky, stavia našu geografiu na popredné miesto i z hľadiska medzi-
národného progresu vedy.

Zámery, základné smery výskumnej činnosti slovenskej geografie
pre budúce roky budú organicky nadväzovať na dosiahnuté výsledky
a v súlade s generálnym smerom súčasnej svetovej geografie sa budú
orientovať najmä na zefektívnenie prínosu geografie pre vedeckú organi-
záciu krajiny, pre čo najracionálnejšie využívanie jej potencie našou
spoločnosťou pri zachovaní vyváženého životného prostredia. Ťažiskovým
sa tu javí regionalizačný smer, smer krajinných syntéz a geografické
prognózy.

Literatúra:

1. Výročné správy Zemepisného ústavu SAVU za roky 1949—1952.
2. Výročné správy Zemepisného ústavu SAV za roky 1953—1963.
3. Výročné správy Geografického ústavu SAV za roky 1964—1984.
4. ŽUDEL, J.: Náčrt histórie Zemepisného ústavu SAVU. Rukopis, 1978.
5. Materiály ústredného archívu SAV.
6. MAZÚR, E.: 25 rokov Geografického ústavu Slovenskej akadémie vied. Geografický časopis, 30, č. 3, Bratislava 1978.
7. Správy katedier PFUK, rukopis, Bratislava 1984.

GEGENWÄRTIGE FORSCHUNGSRICHTUNGEN DER SLOWAKISCHEN GEOGRAPHIE

Für die Entwicklung der slowakischen Geographie in den letzten 40 Jahren ist es wichtig, dass neben dem dynamischen Wachstum geographischer Institutionen auf Hochschulen, sich vor allem das Geographische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften entfaltet hat, wodurch eine verhältnismässig umfangreiche wissenschaftliche Basis geschaffen wurde. Die slowakische Geographie ist durch eine Forschungsorientierung gekennzeichnet, die mit dem internationalen Programm sozialistischer Länder und mit dem Programm der IGU organisch verknüpft ist. Viele unsere Ergebnisse, sowohl mit regionaler als auch thematischer Orientierung fanden günstige Bewertung nicht nur zu Hause, sondern auch in internationaler Relation. Bedeutendste Zusammenfassung der Ergebnisse des vergangenen Zeitabschnittes und Höchstleistung der bisherigen Entwicklungsstufe ist der Atlas der SSR, modern, den Leitgedanken, Inhalt und die kartographische Gestaltung betreffend.

Die slowakische Geographie ist gegenwärtig, im Einklang mit dem internationalen Trend, intensiv auf die Lösung der Problematik der Landschaftssynthesen und ihre praktische Ausnutzung für Planungsziele und bei der Lösung von Umweltfragen, gerichtet. Die Grundrichtung unserer Geographie führt immer mehr zum Systembegriff der Landschaft und zur effektiveren Mitwirkung der Geographie bei einer wissenschaftlichen Landschaftsordnung, bei rationaler Nutzung des Landschaftspotentials, bei gleichzeitiger Bewahrung einer ausgeglichenen Umwelt. Im Rahmen des ange-deuteten Trends sind vor allem folgende konkrete Aspekte zu betonen: theoretisch-methodologische Fragen der Landschaftssynthesen, Prinzipien der regionalen Systematik und Delimitation, spezielle thematische Probleme wie z. B. Urbanisierungsprozesse, Landnutzung, Fremdenverkehr, Probleme der Umweltbelastung, Fernerkundung u. ä. Bedeutsam sind auch Applikationsthemen u. zw. z. B. die Schaffung einer geographischen Datenbank, Analyse des Landschaftspotentials und seiner Ausnutzung, funktionelle Delimitation der Landschaft, bedeutsam ist auch die Entfaltung der thematischen Kartographie mit der Zielsetzung zur Automation des kartographischen Prozesses. Eine schon gegenwärtig sehr bedeutsame und immer aktueller werdende Problematik stellt das geographische Prognostizieren dar.

*(Pracovišťe autora: Geografický ústav SAV, Obrancov mieru 49, 814 73 Bratislava.)
Došlo do redakcie 15. ledna 1985.*